

δὲ τῶν θυσιαζομένων βοῶν κατενέμοντο τοῖς θεοῖς, τοῖς ἱερομνήμοσι, τοῖς ἀοιδοῖς καὶ τοῖς φρουροῖς, οἷς ἐδίδοντο πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐντόσθια. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ λίθῳ εἶνε κεχαραγμένη καὶ ἄλλη λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐπιγραφή ὑστερωτέρα κατὰ τι, ἐν ἣ πρόκειται περὶ ἀποδόσεως χρηματικοῦ ποσοῦ, ὃ οἱ Ἐπιδαύριοι ὤφειλον τοῖς ἐν Ἀρχαδικῇ τινὶ κώμῃ παρὰ τὴν Μαντίνειαν οἰκοῦσιν Ἐλισφασίοις. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις ἐδαπανήθησαν δρ. 7,363.

Ὑπολείπεται εἰσέτι νὰ εἰπωμεν βραχέα τινὰ περὶ τῶν ἐν Θέρμῳ ἀνασκαφῶν, περὶ τῶν σπουδαιοτάτων τῶν κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἐνεργοῦντος τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἐφόρου ἀρχαιοτήτων παρὰ τῇ Ἑταιρείᾳ Γεωργίου Σωτηριάδου ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν τὰ ἐξῆς :

Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ λήξαντος ἔτους ὅχι μόνον ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἀνασκαπτόμενον ἀπὸ τοῦ 1897 ἱερὸν ἦτο τὸ τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος, ὡς εἶχεν ἔκτοτε προΐδει ὁ κ. Σωτηριάδης, ἀλλὰ καὶ ἀνεκαλύφθη αὐτὸς οὗτος ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ναὸς ἐκ ξύλου κατεσκευασμένος, πρωτοφανὴς ἐν Ἑλλάδι, περίεργος καὶ διδακτικώτατος. Οὗτος εἶνε ναὸς δωρικός περίπτερος, ὅστις εἶχε δεκαπέντε κίονας κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ πέντε κατὰ τὰς μικρὰς. Εἶχε δὲ ὁ σηκὸς κατὰ τὸ μέσον καὶ ἐσωτερικὴν κίονων στοάν, ὧν αἱ βάσεις πᾶσαι, δέκα τὸν ἀριθμὸν, σώζονται· πρόναον δὲν εἶχε, εἰμὴ μόνον ὀπισθόδομον ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ βᾶσιν κίονος. Ἦτο δὲ ὠκοδομημένος ὁ ναὸς ἐν μέρει ἐπὶ μεγάλῳ ἐκ χώματος βωμοῦ ἐν ᾧ τέφρα καὶ πλῆθος κεκαυμένων ὀστέων. Ὑπὸ τὸ δάπεδον δ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ παντοῖα τοιχώματα τὰ ὁποῖα ἀνῆκον ἴσως εἰς σηκὸν καὶ ὀπισθόδομον παλαιότερου ναοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ περιστάσεως ἐλλειψοειδοῦς, ἧς σώζονται αἱ βάσεις τῶν κίονων πιθανώτατα ξυλίνων. Καὶ ἄλλα δὲ τοιχώματα ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι

φέρουσιν ἔξω τοῦ ναοῦ πρὸς βορρᾶν ἀποτελοῦντα ἑλλειψοειδῆ περιόλον μήκους δώδεκα περίπου μέτρων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε τάφοι κεκαυμένων νεκρῶν. Μόνον δὲ τὰ θεμέλια καὶ οἱ κίονες τοῦ ναοῦ, ὧν εὐρέθησάν τινες σπόνδυλοι, ἦσαν λίθινοι. Ὁ θριγκὸς ἦτο ξύλινος. Τούτου δὲ αἱ μετόπαι ἦσαν ἐπενδεδυμέναι διὰ πηλίνων ζωγραφιστῶν πλακῶν, ὧν τινες εὐρέθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ. Τούτων ἡ μὲν εἰκονίζει κυνηγόν, ἡ δὲ τὸν Περσέα, ἡ δὲ δύο γυναικας, ἐπὶ μιᾷς τῶν ὁποίων σώζεται γεγραμμένη κορινθιακοῖς γράμμασι ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερὰ ἀρχαϊκῇ ἐπιγραφῇ ΧΕΛΙΔΦΟΝ, ἡ δὲ Γοργόνειον τοῦ ἀρχαιοτέρου τρόπου, ἡ δὲ τρεῖς μορφὰς πολυτελῶς ἐνδεδυμένας καὶ ἐπὶ θρόνου καθημένας. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τῆς ἐργασίας τῶν εὐρημάτων τούτων ὁ ναὸς ἀποδεικνύεται οὐχὶ νεώτερος τῆς Ζ' ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς ΣΤ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. πυρποληθεὶς πιθανῶς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ε' τὸ 218 ἢ 206 π. Χ.

Ἐξ ἴσου σπουδαῖα εἶνε τὰ ἐκ τῆς στέγης τοῦ ναοῦ πηλινὰ εὐρήματα καὶ ιδίως αἱ ἡγεμόνες κεραμίδες, ὧν πλεῖσται εὐρέθησαν. Τούτων αἱ μὲν εἶνε ἡγεμόνες λεοντοκέφαλοι, αἱ δὲ ἔχουσι μορφήν κεφαλῶν κορῶν ἢ ἀνδρῶν ἢ Σειληνῶν.

Καὶ ἐκ τοῦ διακόσμου δὲ τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ τοῦ ἀνάγοντος ἡμᾶς ἴσως μέχρι τῆς πρώτης χιλιετηρίδος π. Χ. εὐρέθησαν λείψανά τινα καὶ ιδίως ὀρθοκέραμοι βαρύτατοι καὶ μέγιστοι μορφὰς φέροντες αἰγυπτιαζούσας.

«Διὰ τῶν εὐρημάτων τούτων γίνεται ἀναμφίβολον πλεόν ὅτι πρὸ τῶν μέσων ἤδη τῆς Ζ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε μετένεγκε τὴν κορινθιακὴν τέχνην εἰς τὴν Ἑτρουρίαν ὁ Βακχιάδης Δαμάρετος μετὰ τῶν Κορινθίων καλλιτεχνῶν Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, τὰ λαμπρὰ τότε τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα ἐκόσμησαν τοὺς ἑλληνικοὺς πρῶτον ἐν τῇ μητροπόλει ναοὺς, οἱ ἑνδοξοὶ δὲ τεχνῖται τῆς κυριαρχού-

σης τῶν θαλασσῶν Κορίνθου, μεταξύ τῶν ὁποίων ὡς πρῶτος ἐπινοητὴς νέων τρόπων φέρεται ἐν τῇ παραδόσει ὁ Βουτάδης, εἰργάσθησαν καὶ πλησιέστερον τῆς γενετείρας αὐτῶν πόλεως ἐντὸς τῆς εὐρυτάτης περιφερείας τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς ἐπιρροῆς. Εἰς τοὺς ἀπωτάτους δὲ ἐκείνους ἱστορικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀνέλπιστον φῶς ἐπιχέει νῦν ὁ Θέρμος».

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις εὐρέθησαν παρὰ τὸν ναὸν καὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων ὑστερώτεραι τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος καὶ χαλκῇ στήλῃ ἐντὸς τοῦ ναοῦ φέρουσα ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ἐπιφανείας ἐπιγραφὴν συνθήκης καὶ συμμαχίας Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἐπιγραφὴν διαιτησίας περὶ τῶν ἀμοιβαίων ὁρίων τῶν ἀκαρνανικῶν πόλεων Οἰνιαδῶν καὶ Μητροπόλεως. Καὶ ἡ χαλκῇ δ' αὕτη στήλη καὶ πάντα τὰ ἐκ τοῦ ναοῦ εὐρήματα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐνταῦθα Ἐθνικὸν Μουσεῖον, οὗτινος, ἀφ' οὗ συναρμολογηθῶσι, συγκολληθῶσι καὶ ἐκτεθῶσι καταλλήλως, λαμπρὸν κόσμον θὰ ἀποτελῶσιν. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις ἐδαπανήθησαν δρ. 8,308.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀνασκαφικὰ ἔργα τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος. Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ συντήρησιν τῶν μνημείων ἔργα καὶ ἐν πρώτοις εἰς τὰς ἐργασίας πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ *Παρθενῶνος*.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος κατωρθώθη ἡ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Ἑταιρείας ἐξόρυξις τῶν ἀναγκαίων κατὰ τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποιότητα μαρμάρων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν βεβλαμμένων μελῶν τοῦ οἰκοδομήματος, κατωρθώθη πρὸς τοῦτοις καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν μαρμάρων τούτων εἰς Ἀθήνας καὶ ἀναδίδασις αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπερ οὐ μικρὰς δυσχερείας παρείχε, καὶ οὕτως ἤρξαντο πλέον αἱ ἐργασίαι τῆς ὑποστηρίξεως. Διὰ τὰς μέχρι τέλους τοῦ ἔτους ἐργασίας ταύτας ἐδαπανήθησαν, συμπεριλαμβανομέ-

ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ δακτύλιον χρυσοῦν ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχοντα ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐκτὸς ἄλλων ποικίλων κτερισμάτων.

Ἐν Μυκόνῳ τῇ 19ῃ Δεκεμβρίου 1898.

Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΘΕΡΜῳ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

Ἡ ἐλπίς ἦν πέρυσιν ἐξέφρασα ἐν τῇ πρὸς τὸ συμβούλιον ἐτησίᾳ ἐκθέσει μου (ἶδε πρακτικῶν τοῦ 1897 σελ. 21), ὅτι ἡ σκαφὴ ἔφερε πλεόν ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μαρτυρουμένου ναοῦ τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος, ἐπραγματώθη ἐφέτος.

Καὶ οἱ μὲν δύο ἐκ πώρου σπόνδυλοι δωρίων κιόνων καὶ οἱ ὀγκωδέστατοι καλυπτῆρες κέραμοι, ἐξ ὧν εἶκασα τότε ἐγγὺς πού κείμενον τὸ ζητούμενον ἱερόν, ἀπεδείχθησαν κατόπιν ἀνήκοντες εἰς ἄλλο τι κτίριον, ὅπερ εἰσέτι δὲν ἀνευρέθη. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἀγίας Τριάδος ὁρμώμενος καὶ εὐθὺ πρὸς βορρᾶν σκάπτων ὑπ' αὐτὴν τὴν ρίζαν τοῦ βουνοῦ Μέγα-Λάκκου, ἀνεῦρον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ ἐπὶ ὑψηλοτέρου πως ἐπιπέδου, ὅπερ ὡς ὄχθος πλήρης συντριμμάτων λίθων εἰργασμένων διεκρίνετο καὶ πρὶν, χωριζόμενος πάσης τῆς λοιπῆς πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ δυτικοῦ τείχους τοῦ περιβόλου ἡμαλῆς τοῦ τεμένους ἐκτάσεως. Ἀνάλημμα εὐτελὲς καὶ ὕψους μόλις ἐνὸς μέτρου ἀπεκάλυψα στηρίζον ἄλλοτε τὸν ὄχθον τοῦτον, ὅστις πρὸς ἀνατολὰς ἡρέμα ἀνέρχεται μέχρι τῶν βράχων τοῦ βουνοῦ καὶ ἀποτελεῖται, ὡς κατόπιν φανερόν ἔγινε, ἐκ συσσωρευθέντων κατὰ μικρὸν χωμάτων καὶ συντριμμάτων λίθων ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ βουνοῦ.

Τὰ πρῶτα λείψανα τοῦ ναοῦ μοί παρουσιάσθησαν ἐν τῷ νοτίῳ καὶ ἀνατολικῷ στυλοβάτῃ τῆς περιστάσεως αὐτοῦ. Ὁ στυλοβά-

της οὗτος ὡς καὶ ὁ τῶν λοιπῶν πλευρῶν δὲν στηρίζεται ἐπὶ θεμελίων ἀλλ' ἐπὶ μιᾷ στρώσεως λίθων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν εὐθυνηρίαν, αἱ δὲ βάσεις τῶν κίωνων οὐδ' ἐπ' αὐτῆς στηρίζονται, ἀλλὰ κεῖνται ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πανταχοῦ ὀλίγον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνέχοντες, στεροῦνται κυρίως εἰπεῖν θεμελιώσεως.

Ὁ ναὸς εἶνε δωρικός περίπτερος, κίονας ἔχων δεκαπέντε κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ πέντε κατὰ τὰς στενάς. Καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ εἶνε μέτρων τριάκοντα ὁκτώ περίπου, τὸ δὲ πλάτος δώδεκα περίπου. Τοῦ δὲ σηκοῦ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν μῆκος εἶνε μέτρων εἰκοσιπέντε περίπου, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν πλάτος μέτρων τεσσάρων καὶ ἐξήκοντα ἑνέα ἑκατοστῶν. Ὁ σηκὸς εἶχε καὶ ἐσωτερικὴν κίωνων σειράν, ὧν αἱ βάσεις πᾶσαι, δέκα τὸν ἀριθμὸν, σώζονται. Ὁ σηκὸς ἄρα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο ἐσωναρθήκων. Πρόναος δὲν ὑπάρχει πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σηκοῦ, ἴσως δὲ μέρος τούτου χωριζόμενον διὰ κιγκλιδωτοῦ ἀπετέλει τὸν πρόναον. Διακρίνεται ὁμως καλῶς ὁ ὀπισθοδομος βάθους μέτρων τεσσάρων περίπου, ἔχων βάσιν κίονος ἐν τῇ μέσῳ, ἀνοικτὸς μὲν ὧν κατὰ μέτωπον πρὸς τὴν περίστασιν, διὰ τοίχου δὲ χωριζόμενος ἀπὸ τοῦ σηκοῦ. Ὁκτὼ κίωνων σώζονται οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῶν βάσεων στηριζόμενοι σπόνδυλοι· τινὲς δὲ μόνον τούτων ἔχουσι ῥαβδώσεις λίαν ἀβαθεῖς καὶ ταύτας ἐπὶ μέρους μόνον τῆς περιφερείας. Ὁ λίθος πανταχοῦ εἶνε ὁ ἐπιχώριος ἀσβεστόλιθος.

Ὁ ναὸς οὗτος ὠκοδομήθη ἐπὶ στρώματος γῆς ἀποτελεσθέντος τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ αἵματος μελανθέντων καὶ πλήρων τέφρας καὶ ἀπείρων κεκαυμένων ὀστῶν χωμάτων μεγάλου βωμοῦ. Ὑπὸ τὸ δάπεδον δὲ τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ παντοῖα τοιχώματα, τὰ ὅποια ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸν σηκὸν καὶ τὸν ὀπισθοδομον παλαιότερου προϋπάρχοντος ναοῦ, περιβαλλομένου ὑπὸ περιστάσεως ἐλλειψοειδοῦς, ἥς σώζονται αἱ βάσεις τῶν κίωνων, πιθανώτατα ξυλίνων. Ἐν τῇ αὐτῇ στρώματι τοῦ παλαιότερου ναοῦ εὐρίσκονται καὶ πολλοὶ πίθοι μεγάλοι, ὧν εἰς μὲν εὐρέθη κενὸς παντάπασιν κεκαλυμμένος ὑπὸ πλάκος, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες πλήρεις χωμάτων μεμιγμένων μετ' ἀνθράκων καὶ τεμαχίων ὀστῶν. Ἐν τῇ κέντρῳ τοῦ βωμοῦ, ὅπου ἡ τέφρα

ἀποτελεῖ πᾶχος ἡμίσεος μέτρου, εὐρέθησαν χαλκᾶ ζῶα ὡς τὰ ἀρχαῖα τῆς Ὀλυμπίας.

Καὶ ἄλλα δὲ τοιχώματα ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι ἀποτελοῦντα τετράγωνα διαμερίσματα κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ φέρουσιν ἔξω αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν ἀποτελοῦντα ἑλλειψοειδῆ περίβολον μήκους δώδεκα περίπου μέτρων. Ὁ ἑλλειψοειδὴς οὗτος τοῖχος ἔχει μέτωπον ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὐρήκα τάφους κεκαυμένων νεκρῶν· εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν εὐρέθη καὶ χρυσοῦς τέτιξ, πιθανῶς ἐκ τῶν βοστρύχων κόμης γυναικός· πενταχοῦ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι εὐρέθησαν τινὰ μὲν θραύσματα ἀγγείων τοῦ γεωμετρικοῦ τρόπου, πολὺ δὲ πλείονα ἄλλα τῶν εὐτελῶν, προσομοίων δὲ τοῖς «λυδικοῖς» ποτε ἐπικληθεῖσι. Ἀλλ' ἡ σκαφή ἐν τῷ ἑλλειψοειδεῖ τούτῳ ἔξωθεν τοῦ ναοῦ κτιρίῳ προεχώρησε μόνον μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως δύο τάφων.

Ὁ ναὸς διευθυνσιν ἔχει ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον· ἡ ἐκ τοῦ νότου διπλῇ εἰς τὸν σηκὸν εἰσοδος ἐκατέρωθεν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς προσόψεως κίονος διακρίνεται ἐκ τοῦ οὐδοῦ.

Οὐδὲν ἔχνος λιθίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους τοῦ ναοῦ εὐρέθη πλὴν τῶν μνημονευθέντων σπονδυλῶν, πλῆθος ὁμῶς μέγα ἡμικαύστων καὶ ἀπνηθρακωμένων ξύλων ἐκάλυπτε τὸ δάπεδον αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγη φυτικὴ γῆ ἀροτριουμένη. Μεταξὺ τῶν ἀνθράκων εὐρέθησαν καὶ ἱκανοὶ μεγάλοι ἥλοι, ἔτι δὲ πλὴν τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων κεράμων τῆς ὀροφῆς καὶ δύο τεμάχια σιμῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς μετὰ ζωγραφιστῶν ἀνθεμίων καὶ λωτοῦ καὶ ὁμοίως ἀνθέμια πῆλινα τῆς κορυφαίας. Τὰ ἀνθέμια ταῦτα εἶνε ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ θησαυροῦ τῶν Γελῶν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, αἱ δὲ σιμαὶ ἐντελῶς ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ Σελινοῦντος. Ὁ ναὸς λοιπὸν ἦτο βεβαιότατα ξύλινος μετ' ἐπενδύσεως ἐξ ὀπτῆς γῆς.

Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότερα τοῦ ναοῦ εὐρήματα εἶνε αἱ τῶν ὀροκεράμων μορφαὶ καὶ αἱ πῆλιναι ζωγραφισταὶ αὐτῆς μετόπαι.

Ἀκριβῶς παρὰ τὸν ἀνατολικὸν στυλοβάτην καὶ πάντοτε ἔξωθεν αὐτοῦ, ἔτι δὲ παρὰ τὸν βόρειον καὶ ἐν μέρει παρὰ τὸν δυτικὸν ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐλαχίστου βάθους φυτικὴν γῆν, μεταξὺ δὲ ἀνθράκων καὶ κεράμων ἄλλων τῆς ὀροφῆς εὐρέθησαν πλείστα:

ἡγεμόνες κεραμίδες, αἱ μὲν ἡγεμόνες λεοντοκέφαλοι, αἱ δὲ φέρουσαι κορῶν ἢ ἀνδρῶν ἢ Σιληνῶν κεφαλὰς Πᾶσαι αὐταὶ ἔφερον χρώματα, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἰχνῶν δῆλον, καὶ ἀνάγονται εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ τὴν μέχρι τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ τρίτου ἔσως αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ τέχνην. Καὶ σφίγγες πῆλιναι εὐρέθησαν ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων.

Ὅμοιως δὲ ἀναμίξ· μετὰ τῶν αὐτῶν κεράμων εὐρέθησαν καὶ πολλὰ πηλίνων ζωγραφιστῶν μετοπῶν τεμάχια. Τινὰ τούτων συναρμολογηθέντα ἀπετέλεσαν πλήρεις σχεδὸν τὰς πλάκας, αἵτινες ἦσαν ἐνὸς περίπου μέτρου τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος, πάχους δὲ πέντε ἕως ὀκτῶ ἐκατοστῶν. Αἱ παραστάσεις αὐταὶ πλαισιούμεναι ὑπὸ παχείας μελανῆς γραμμῆς καὶ ῥοδάκων εἰκονίζουσιν ἢ μὲν κυνηγόν, ἢ δὲ τὸν Περσέα, ἢ δὲ γυναῖκας δύο ἐπὶ μιᾷ τῶν ὁποίων κεῖται ἡ ἐπιγραφὴ ἐκ δεξιῶν πρὸς τάριστερὰ ἀρχαῖοις κορινθιακοῖς γράμμασι Ν Ο Ξ Δ Ι Λ Ξ Χ, ἢ δὲ Γοργόνειον τοῦ ἀρχαιοτέρου τρόπου, ἢ δὲ τρεῖς μορφὰς πολυτελῶς ἐνδεδυμένας καὶ ἐπὶ θρόνων καθημένας. Πόνον ἡ τελευταία αὕτη πλάξ φαίνεται ἐπιδιορθωθείσα οὐχὶ πρὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ πᾶσαι δεικνύουσι τεχνοτροπίαν τῆς ἀνεπτυγμένης ἀρχαϊκῆς τέχνης.

Κατὰ ταῦτα ὁ ναὸς ἀποδεικνύεται οὐχὶ νεώτερος τοῦ ἐβδόμου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, πυρποληθεὶς πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' τὸ 218 ἢ 206 πρὸ Χριστοῦ, διότι οὐδὲν εὔρημα νεώτερον τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος παρατηρήθη.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ παλαιότερου, ὡς προεῖπον, ναοῦ ἢ ἔσως ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν, παλαιότερου ὅμως αὐτοῦ διακόσμου εὐρέθησαν ἐντετελισμένοι παρὰ τὸν ναὸν δύο ὀρθοκέραμοι βαρύτατοι καὶ μέγιστοι μορφὰς φέροντες αἰγυπτιαζούσας,

Ἐξ ἄλλου δὲ τινος παρακειμένου κτιρίου εὐρέθησαν καὶ ὅμοιοι ὀρθοκέραμοι καὶ πῆλινον τρίγλυφον καὶ λεοντοκεφαλὴ ἐκ τῆς γωνίας τῆς ὀροφῆς μετὰ παχυτάτης τῆς γωνιαίας κεράμου φερούσης ζωγραφιστὰ κυμάτια.

Εὐρέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων παρὰ τὸν ναόν, νεώτεραι τοῦ τρίτου αἰῶνος, καὶ χαλκῇ στήλῃ ἐντὸς τοῦ ναοῦ φέρουσα κατὰ τὸ πλεῖστον σωζομένην μακρὰν ἐπιγραφὴν «συνθήκης καὶ συμμαχίας Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων» καὶ ἐτέραν διαιτησίας περὶ

τῶν ἀμοιβαίων ὁρίων τῶν ἀκαρνανικῶν πόλεων Οἰνιαδῶν καὶ Μητροπόλεως. Ἐν ἀμφοτέραις φέρεται ὁ ὁρισμὸς τῆς ἀναθέσεως αὐτῶν «ἐν Θέρμῳ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος», ἀνάγονται: δὲ ἀμφοτέραι εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ τρίτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Καὶ νεωτέρα μὲν εἶνε ἡ δευτέρα, χαραχθεῖσα ἐπὶ Χαριζίνου στρατηγοῦντος τὸ τέταρτον, πάντως τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐν ἐπιγραφικοῖς μνημείοις τὸ πρῶτον ὡς στρατηγὸς τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν ἀναφέρεται ἐν ἔτει 277/6 (CIA II 323) καὶ ἄλλως δὲ μνημονεύεται ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 287/6 καὶ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ἐν Δ' 34. Διὸ καὶ ὁ χρόνος αὐτῆς δὲν δύναται νὰ τεθῇ προγενέστερον τοῦ ἔτους 250 περίπου πρὸ Χριστοῦ. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, προχειρότερον ἄλλως χαραχθεῖσῃ καὶ οὐχὶ βαθέως ἐγκολαφθεῖσῃ, ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ὡς ἀποτελοῦσα ἰδιαιτέρον στρατιωτικὸν διαμέρισμα ἡ περὶ τὸν Στράτον χώρα, «Στρατικὸν τέλος» ὀνομαζομένη, ὡς ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ παρὰ Dittenberger ἐν Inscr. Gr. sept. III 1, 369 ἡ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα φέρεται ὡς Λοκρικὸν τέλος· ἔτι δὲ μνημονεύονται οἱ ἐκ τῶν πολιτῶν τοῦ Θυρρείου ὡς διαιτηταὶ ταχθέντες ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «γαοδίκαί». Παλαιότερα δὲ εἶνε ἡ πρώτη, ἐπιμελέστατα καὶ βαθέως ἐγκεκολαμμένοις γράμμασι χαραχθεῖσα, καὶ νεωτέρα μὲν πάντως τοῦ ἔτους 280 πρὸ Χριστοῦ, παλαιότερα ὅμως τῆς μικρὸν μετὰ τὸ 272 ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Β', βασιλέως τῆς Ἠπείρου, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πύρρου, διανομῆς τῆς Ἀκαρνανίας μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν. Διότι ἀναφέρεται μὲν ἐν αὐτῇ ἤδη ἡ ἐν Αἰτωλίᾳ πόλις Λυσιμάχεια, κτίσμα τοῦ ἐν τοῖς ἔτεσι 287-281 βασιλεύσαντος τῶν Μακεδόνων Λυσιμάχου, μνημονεύεται δὲ ὡς εἰς τῶν ταμειούστων ἐν τῷ κοινῷ τῶν Αἰτωλῶν ὁ Δωρίμαχος, ὅστις πιθανώτατα οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ πάππος τοῦ ἐν ἔτει 219/218 στρατηγήσαντος τῶν Αἰτωλῶν Δωριμάχου, πατὴρ τοῦ Νικοστράτου καὶ ὡς ἱερομνήμων τῶν Αἰτωλῶν ἐν Δελφοῖς φερόμενος ἐν ἐπιγραφῇ ὀλίγον νεωτέρᾳ τοῦ ἔτους 279 (CIA II 551), καταλέγονται δὲ ὡς συγκροτοῦσαι τὸ κοινὸν τῶν Ἀκαρνανῶν οὐ μόνον αἱ βόρειαι τῆς Ἀκαρνανίας πόλεις, ἡ Λευκάς μετὰ τοῦ Ἀνακτορίου, τοῦ Θυρρείου καὶ τῆς Φυτίας, ἀλλὰ καὶ αἱ μεσημβριναί, ὁ Στράτος καὶ οἱ Οἰνιάδαι, περὶ

ὧν ἀμφοτέρων γνωρίζομεν ὅτι ἀπὸ τῆς ῥηθείσης διανομῆς τῆς Ἀκαρνανίας κατείχοντο ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν.

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐν Θέρμῳ ταύτης ἀνασκαφῆς διήρκεσαν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι μεσοῦντος τοῦ Σεπτεμβρίου μετὰ μικρὰς μό-
νον κατὰ Ἰούλιον διακοπῆς. Περιωρίσθησαν δὲ κυρίως εἰς τὴν ἀπο-
κάλυψιν τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίου δωρικοῦ ναοῦ,
διὰ τῶν εὐρημάτων τοῦ ὁποίου διαφωτίζεται τὸ ζήτημα περὶ τῆς
πρώτης πατρίδος τῆς σικελικῆς καὶ ἐτρουσκικῆς ὁμοιοτρόπου ἀρ-
χιτεκτονικῆς διακοσμήσεως τῶν ναῶν. Εὐθὺς κατὰ τὸ τέλος τῶν
ἀνασκαφῶν κατὰ Νοέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1897, ὅτε
ἀπεκαλύπτετο ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναθηματικὴ τῷ Θερμίῳ Ἀπόλ-
λωνι, ἐξέφραζον τὴν ἐλπίδα ὅτι πλὴν τῶν λειψάνων τῶν ἐν τῇ
ἀκμῇ τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας ἀνεγερθέντων ἱερῶν θὰ ἀνεύρι-
σκον καὶ τὰ ἔχνη τῆς παλαιοτάτης ἐν τῷ ἔθνικῳ κέντρῳ τῶν
Αἰτωλῶν λατρείας τοῦ Θερμίου ἢ μᾶλλον ἴσως Θεσμίου Ἀπόλ-
λωνος. Καὶ τὰ μὲν νεώτερα κτίρια δὲν εὗρον εἰσέτι, ἂν καὶ δὲν
ἀμφιβάλλω ὅτι ὑπάρχουσι τοιαῦτα καὶ ὅτι ἐν τῇ προσεχεῖ σκαφῇ
θ' ἀνευρεθῶσιν· ἀλλ' ὁ παλαιότερος ναός, ὁ ἀνάγων ἡμᾶς σχεδόν
που μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος καὶ
εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰτωλῶν ἐν τῇ
χώρᾳ, ἀνευρέθη περισσῶς πολὺ σπουδαιότερον καὶ λαμπρότε-
ρον τὸν ἑαυτοῦ διάκοσμον ἢ ὅσον ἡδυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν. Εἶνε
ἀναμφιβόλον πλέον, ὅτι πρὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ ἐβδόμου πρὸ
Χριστοῦ αἰῶνος, ὅτε μετέφερε τὴν κορινθιακὴν τέχνην εἰς τὴν
Ἑτρουρίαν ὁ Βακχιάδης Δαμάρετος μετοικῶν εἰς τοὺς Ταρκυ-
νίους μετὰ τῶν Κορινθίων καλλιτεχνῶν Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου,
τὰ λαμπρὰ τότε τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα ἐκόσμησαν τοὺς
ἐλληνικοὺς πρῶτον ἐν τῇ μητροπόλει ναοὺς, οἱ ἔνδοξοι δὲ τεχνί-
ται τῆς κυριαρχούσης τῶν θαλασσῶν Κορίνθου, μεταξὺ τῶν
ὁποίων ὡς πρῶτος ἐπινοητὴς νέων τρόπων φέρεται ἐν τῇ παρα-
δόσει ὁ Βουτάδης, εἰργάσθησαν καὶ πλησιέστερον τῆς γενετείρας
αὐτῶν πόλεως ἐντὸς τῆς εὐρυτάτης περιφερείας τῆς ἐμπορικῆς
αὐτῆς ἐπιρροῆς. Εἰς τοὺς ἀπωτάτους δὲ ἐκείνους ἱστορικοὺς χρό-
νους τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀνέλπιστον φῶς ἐπιχέει νῦν ὁ Θέρμος.

Ἡ ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ περὶ αὐτὸν σκαφὴ δὲν ἔφθασεν ἔτι εἰς

τὸ πέρας της. Πρὸς ἀνατολὰς ἰδίως αὐτοῦ ἱκανῶς εὐρὺς χώρος ὑπολείπεται ἀνεξερεύνητος ἔτι, εἰς ὃν φέρουσι τὰ ἔχνη κτιρίων τῶν πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἐποχῶν. Ὑπάρχει δὲ ἐνταῦθα πρὸ πάντων ἐλπίς εὐρημάτων, διότι τὸ παλαιὸν ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ ὅρους κατελθόντων χωμάτων καὶ λίθων εἰς ὕψος τριῶν μέχρι πέντε μέτρων.

Ἀλλὰ καὶ ὁ χώρος οὗτος εἶνε ἐλάχιστος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν λοιπὸν ἀνερεύνητον ἔτι τοῦ τεμένου. Ἡ μακρὰ πέρυσιν ἔτι γνωσθεῖσα στοὰ ἀπεκαλύφθη μόνον κατὰ τὸ κρηπιδῶμα οὐχὶ δὲ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς, ὅπερ ἔχει βάθος δεκατριῶν μέτρων. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸ τοῦ κρηπιδώματος ἔδαφος, ὡς δύναμαι ἐκ τινων τεκμηρίων νὰ εἰκάσω, εἶνε φαίνεται ἐν μέρει τὸ καλύψαν τὰ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καταστραφέντα κτίρια, ἅπερ ἐν τοῖς ὑπολειπομένοις πιθανῶς αὐτῶν ἔχουσιν ἀνάγκη νὰ ἐξερευνηθῶσι. Διότι καὶ ἡ ἀνακαινισθεῖσα στοὰ καὶ τινα τῶν πρὸ αὐτῆς ἐνεπιγράφων βάθρων δὲν εἶνε παλαιότερα τῶν ἀρχῶν τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, ἂν ὀρθῶς τοῦτο συνάγῃ ἐξ ἐπιγραφῆς μνημείου τῶν Πτολεμαίων. Οὐδὲν δ' ἀπολύτως ἔτι ἠρευνήθη ἐκεῖ ὅπου συντρίμματα στηλῶν καὶ λίθων εἰργασμένων ἀτάκτως εἰς τὴν γῆν κεχωσμένων μαρτυροῦσι τὴν ὑπαρξίν καὶ ἄλλων κτιρίων τῆς ἀκμῆς τῆς ὁμοσπονδίας.

Τοιοιουτρόπως ὁ Θέρμος καὶ ἐν τοῖς τέως εὐρήμασιν ἀντάξιός τῆς προσοχῆς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἐκφαίνεται καὶ οὐχ ἥττον ἐν τοῖς κατακεκρυμμένοις ἔτι ὑπὸ τὴν γῆν κειμηλίοις.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ